

آموزش شهروندی در مدارس شهر تهران؛ آثار و پیامدها^۱

(مطالعه تجربی اثربخشی طرح شهردار مدرسه)

احمد غیاثوند*

تاریخ دریافت: ۹۳/۸/۲۵ تاریخ پذیرش: ۹۴/۴/۸

چکیده

آموزش شهروندی به ساکنان شهر یکی از رسالت‌های نهادهای مختلف اجتماعی در محیط شهری است. همچنین یکی از طرح‌هایی که به صورت یک مداخله شهروندی در سطح مدارس راهنمایی شهر تهران در حال انجام است طرح «شهردار مدرسه» است. هدف این طرح توسعه و ترویج مشارکت اجتماعی و نهادینه کردن مهارت‌های شهروندی در بین دانش‌آموزان است. بر این اساس مقاله حاضر به بررسی میزان اثربخشی طرح شهردار مدرسه پرداخته است؛ زیرا دست‌اندرکاران و مسئولان مدیریت شهری و نیز آموزش و پرورش همواره با

۱- این مقاله برگرفته از طرحی پژوهشی با عنوان «بررسی اثربخشی طرح شهردار مدرسه» به کارفرمایی دفتر مطالعات اجتماعی و فرهنگی شهرداری تهران، تحت نظارت دکتر حسن رضا زین‌آبادی در سال ۱۳۹۰ انجام گرفته است.

* استادیار دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه علامه طباطبائی ah.ghyasvand@gmail.com

این پرسش مواجهه بوده‌اند که تا چه اندازه طرح شهرداری مدرسه به لحاظ اهداف مورد نظر از اثربخشی لازم برخوردار است؟ برای سنجش میزان اثربخشی طرح شهردار مدرسه از مدل CIPP استفاده شده است. البته سعی شده در این مطالعه فقط نتایج ارزش‌یابی کیفیت برون‌داد طرح ارائه شود. روش انجام تحقیق ارزش‌یابی است و جامعه آماری آن را کلیه دانش‌آموزان شهردار مدرسه، والدینشان و مدیران مدارس در مناطق ۲۲ گانه شهرداری در سال تحصیلی ۱۳۹۱ - ۱۳۹۰ تشکیل می‌دهد. برای جمع‌آوری اطلاعات از ابزار «پرسش‌نامه» و نیز برای سنجش وضعیت اعتبار مفاهیم و متغیرها از دو روش اعتبار صوری و اعتبار نمونه‌گیری (منطقی) استفاده شده است. هم‌چنین از آزمون آلفای کرونباخ برای دست‌یابی به پایایی مفاهیم کمک گرفته‌ایم. در نهایت در جمع‌بندی وضعیت پیامدها و آثار طرح بر روی دانش‌آموزان می‌توان چنین قضاوت کرد که بیش‌ترین تأثیر طرح شهردار مدرسه در افزایش احساس مسئولیت‌پذیری اجتماعی و نیز افزایش علاقه و تعلق نسبت به محیط مدرسه است. در مقابل مواردی از قبیل افزایش مشارکت جمعی در بین دانش‌آموزان، افزایش آموزش و آگاهی‌بخشی به سایر دانش‌آموزان مدرسه و نیز بهبود وضعیت تحصیلی شهرداران مدرسه در سطح نامطلوبی ارزیابی شده‌اند.

مفاهیم کلیدی: شهردار مدرسه، مدارس راهنمایی، مدل سیپ، ارزش‌یابی کیفیت، عوامل برون‌داد، دانش‌آموزان.

مسئله پژوهش

شهر تهران به عنوان پایتخت کشور، از جمله کلان‌شهرهایی است که جمعیت بسیاری را در خود جای داده است و در طول چند دهه اخیر گسترش بسیاری یافته و روز به روز بر جمعیت آن افزوده می‌شود، به نحوی که ساختار جمعیتی و فرهنگی شهر دگرگون شده و به لحاظ جامعه‌شناختی برنامه‌ریزی اجتماعی برای آن از اهمیت

بسیاری برخوردار شده است. از این رو، شهر تهران نیازمند اجرای طرح‌هایی است که بتواند فرایند آموزش و جامعه‌پذیری شهروندی را با موفقیت انجام دهد. به همین سبب مدیریت شهری به دنبال راه‌حلی برای توسعه فرهنگ شهرنشینی بود که در این زمینه طرح‌های مختلفی مورد توجه قرار گرفت. یکی از طرح‌هایی که مورد استقبال شهرداری تهران قرار گرفت طرح «شهردار مدرسه» بود که هدفش توسعه و ترویج مشارکت و نهادینه کردن مهارت‌های شهروندی در بین دانش‌آموزان مدارس راهنمایی شهر تهران بود.

امروزه تربیت شهروندان خوب یکی از مهم‌ترین وظایف نظام‌های رسمی آموزش و پرورش کشورهاست. در بسیاری از کشورهای توسعه‌یافته و در حال توسعه مسئولان تعلیم و تربیت با تدوین برنامه‌های آموزشی متنوع، تربیت شهروندی مناسب را در صدر اقدام‌ها و فعالیت‌های خود قرار داده‌اند. شاید بتوان گفت امروزه تمامی کشورها این نگرانی را دارند که چگونه نسل جدید خود را برای زندگی، به عنوان یک شهروند مفید، آماده کنند و روش‌های مشارکت فعال در زندگی اجتماعی را به آنان بیاموزند (پورتا، ۱۹۹۱ به نقل از اسماعیلی، ۱۳۹۲: ۱۰۵).

امروزه در تمام جوامع، آموزش و پرورش یکی از نهادهای اجتماعی است؛ یعنی واقعیتی است که بر اثر نیازهای انسان در رابطه با یک‌دیگر، در سیر تحولات اجتماعی به وجود آمده، شکل گرفته و تحول پیدا کرده است. در این میان نیز مدارس به عنوان ابزاری مهم برای مداخله اجتماعی به شمار می‌روند؛ زیرا علاوه بر این‌که درصدد آموزش رسمی و تربیت نوجوانان‌اند، نقش مهمی در تعریف و شکل‌دهی به رشد روانی - اجتماعی و شخصیت نوجوانان دارند. «کم‌رنگی مشارکت‌های اجتماعی در چهارچوب آموزش و پرورش رسمی کشور و آثار زیان‌بار آن از عوامل اساسی مطرح شدن طرح شهردار مدرسه است؛ زیرا طرح فوق علاوه بر آموزش عمومی مشارکت به سبب اجرا شدن در چهارچوب مدارس مستقیماً در جهت بنیان‌های مشارکتی در مدارس گام برمی‌دارد» (پیران، ۱۳۷۸).

در سال تحصیلی ۱۳۹۱ - ۱۳۹۰ کلیه اقدامات اجرایی طرح بر اساس بازنگری سوم در تابستان ۱۳۸۵ در کلیه مناطق ۲۲ گانه شهرداری تهران انجام گرفت، به نحوی که هر منطقه شهرداری مکلف شد پنج مدرسه پسرانه و پنج مدرسه دخترانه را در مقطع راهنمایی تحت پوشش طرح شهردار مدرسه قرار دهد. بر این اساس، اجرای این طرح در بین ۲۲۰ مدرسه راهنمایی، که مستلزم صرف منابع انسانی، مالی و مادی فراوانی است، موجب شده است که مسئولان و مدیران اداره کل آموزش شهروندی شهرداری نسبت به تأثیرگذاری اهداف این طرح آموزشی در بین دانش‌آموزان حساسیت نشان دهند و به دنبال بررسی میزان اثربخشی طرح مذکور و ارائه نحوه بازخورد اهداف آن از سوی دانش‌آموزان باشند. البته مطالعات گذشته پیران (۱۳۷۳) و (۱۳۷۵)، ابراهیمی (۱۳۷۳) و کردی (۱۳۷۴ - ۱۳۷۵) گرچه بیانگر اهمیت و تأثیرگذاری این پروژه است، اما فاصله‌گیری از طرح طی پانزده تا بیست سال گذشته، تغییر در افراد و به‌ویژه نیروهای اجرایی طرح در مدارس، رابطان، مسئولان اداره کل آموزش شهروندی شهرداری، نحوه اجرای طرح و نیز تغییر در برخی از اهداف اولیه طرح در طی بازنگری‌های مختلف، موجب شده است مطالعه اثربخشی طرح شهردار مدرسه از اهمیت به‌سزایی برخوردار باشد. از این رو، مقاله حاضر به بررسی «اثربخشی طرح شهردار مدرسه در بین مدارس راهنمایی شهر تهران» می‌پردازد. در این خصوص اگر اثربخشی (effectiveness) را درجه و میزان دستیابی به اهداف تعیین شده از سوی یک سازمان تعریف کنیم، دست‌اندرکاران اداره کل آموزش‌های شهروندی و سازمان آموزش و پرورش همواره با این پرسش مواجه بوده‌اند که طرح شهرداری مدرسه به لحاظ اهداف مورد نظر تا چه حد از اثربخشی لازم برخوردار است؟

مبانی نظری

آموزش شهروندی و طرح شهردار مدرسه

تربیت شهروندی مفهومی چندبعدی است که مفاهیم اخلاقی، زیست‌محیطی، فرهنگی، اقتصادی و سیاسی را در برمی‌گیرد. در واقع آموزش شهروندی آماده‌سازی جوانان برای پذیرش نقش‌ها و مسئولیت‌هایشان به عنوان شهروند است. تربیت شهروندی به آن بخش از فعالیت‌های تعلیم و تربیت اطلاق می‌شود که در اشکال رسمی افراد یک جامعه را برای عضویت در جامعه سیاسی آماده و جامعه‌پذیر می‌کند (فرمینی فراهانی، ۱۳۸۹). آموزش شهروندی از نظر یونسکو سه موضوع مهم دارد: ۱. آموزش حقوق شهروندی و انسانی به مردم از طریق تفهیم اصول و نهادهای یک حکومت، یک کشور یا یک ملت، ۲. یادگیری برای تمرین قضاوت فردی و روحیه انتقادی و ۳. به دست آوردن احساس مسئولیت فردی و اجتماعی (مولایی، ۱۳۹۰).

در دهه ۱۹۹۰ م تربیت شهروندان فعال و مؤثر یکی از اهداف مهم در سطوح ملی و محلی برای کشور استرالیا بود (کندی، ۱۹۹۷). در کانادا نیز تربیت شهروندی یکی از مهم‌ترین وظایف نظام آموزشی است و از راه‌های گوناگون برای تحقق آن تلاش می‌شود. در انگلیس از سال ۲۰۰۰ برنامه ویژه‌ای برای آموزش شهروندی آغاز شده است؛ آموزش و پرورش این کشور در این سال برنامه‌ای به این منظور تهیه کرد که بر سه موضوع مجزا و در عین حال مرتبط با هم در حیطه آموزش شهروندی تأکید می‌کرد. این حیطه‌ها عبارت‌اند از: پرورش مسئولیت اخلاقی و اجتماعی، مشارکت و درگیر شدن در امور اجتماعی، کسب سواد سیاسی (پاتر، ۲۰۰۲). برنامه درسی کشور هند (۲۰۰۰) برای دانش‌آموزان در دوره ابتدایی مطالعات محیط را در حوزه آموزش‌های شهروندی در نظر گرفته است. در این برنامه در دوره دوم ابتدایی به دانش‌آموزان مسائل اجتماعی و سیاسی و در دبیرستان تاریخ و موضوعات مربوط به قانون اساسی آموزش داده می‌شود (فرمینی فراهانی، ۱۳۸۹).

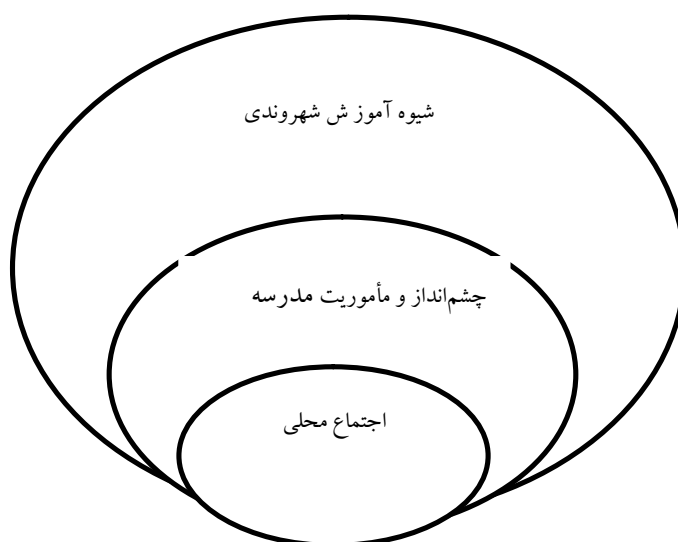
به طور کلی هدف از آموزش شهروندی تحقق مفاهیم شهروندی و نیل به هدف بزرگ‌تر توسعه پایدار شهروندی است. آموزش شهروندی نحوه ایجاد انگیزش در بین افراد برای پذیرش نقش شهروند و توجه به منافع جمعی است. این آموزش‌ها از طریق آگاهی‌بخشی به حقوق شهروندی، تقویت مهارت‌های زندگی اجتماعی و ایجاد انگیزش در افراد جامعه شکل‌گیری حس شهروندی را تسهیل می‌کنند (تاجیک اسماعیلی، ۱۳۹۳: ۱۰۸). آموزش شهروندی می‌تواند در قالب هریک از سه رویکرد ذیل انجام شود:

الف) آموزش درباره شهروندی: دانش درباره نظام سیاسی کشور یا کشورهای دیگر؛
ب) آموزش برای شهروندی: توسعه مهارت‌ها و ارزش‌ها به عنوان ابزاری برای تشویق و تربیت شهروندان؛

ج) آموزش برای شهروندی: تأکید بر یادگیری از طریق انجام دادن و کسب تجربه در داخل و خارج از مدرسه (جیمز آرتور، ۲۰۰۵: ۲). در مجموع آموزش شهروندی باید پرورش ویژگی‌های شهروندی را حول چهار محور اساسی دسته‌بندی و اجرا کند:
۱. ارزش‌ها، ۲. دانش و مهارت‌ها، ۳. آگاهی و دانایی، ۴. تعهد، و مسئولیت (فرمهبینی فراهانی، ۱۳۸۹).

آموزش شهروندی به روش‌های مختلف در دنیا انجام می‌شود. آموزش در مدارس از دوران کودکی تا نوجوانی و نیز از طریق معلمان و والدین یکی دیگر از این روش‌هاست. در کشورهای توسعه‌یافته مفاهیم شهروندی از دوران کودکی تا نوجوانی آموزش داده می‌شوند و دولت نیز آموزش‌های لازم را در اختیار والدین و معلمان قرار می‌دهد. در انگلیس از سال ۲۰۰۲ م، آموزش شهروندی و آشنایی با آن رسماً در برنامه درسی مدارس از سنین یازده تا شانزده سالگی قرار گرفت. اهداف آموزش عموماً شامل موارد ذیل است: آشنایی با حقوق و مسئولیت‌های شهروندی، بحث و بررسی درباره سرفصل‌ها و موضوع‌های مهم شهروندی، فهم و شناخت جامعه، آشنایی با فعالیت‌های اجتماعی، مشارکت فعال در برنامه اجتماعی یا گروهی (مولایی، ۱۳۹۰).

بنابراین، تربیت شهروندی به تمامی جنبه‌های زندگی مدرسه توجه می‌کند و شامل تمامی کودکان، معلمان، اعضای اداری و همه کسانی می‌شود که می‌توانند نقشی در اداره مدرسه داشته باشند. در این برنامه هم‌چنین والدین، ذی‌نفعان، افراد جامعه محلی و اعضای سازمان‌های آزاد هر کدام به نحوی در برنامه تربیت شهروندی مشارکت دارند و ایفای نقش می‌کنند. بنابراین، برنامه تربیت شهروندی مستلزم آن است که کودکان از خلال عمل فعال در زندگی روزمره و اجتماعی محلی آموزش ببینند. این امر در بسیاری از مواقع چالش‌هایی را ایجاد می‌کند، از قبیل آن‌که اجتماعات محلی برای چنین مشارکت مشارکتی فعال آمادگی ندارند. بنابراین، دانش‌آموزان فرصت لازم را برای تلفیق آموزش‌های شهروندی با زندگی واقعی خود به دست نمی‌آورند (تاجیک اسماعیلی، ۱۳۹۳: ۱۱۷).

معمولاً در بیش‌تر کشورهای پیشرفته نظام رسمی آموزش و پرورش متولی آموزش‌های شهروندی است و تلاش می‌شود کودکان از آغاز دوران تحصیلی رسمی و در فرایند اجتماعی شدن به شهروندان خوب و دارای مهارت‌های کافی تبدیل شوند. با عنایت به مباحث فوق می‌توان بیان داشت: «طرح شهردار مدرسه» یکی از روش‌های آموزش شهروندی است که در مدارس راهنمایی شهر تهران انجام می‌گیرد. در واقع تعامل شهرداری، به عنوان سازمان متولی مدیریت شهری و آموزش شهروندی، با مدرسه، به عنوان نهاد رسمی نظام آموزش و پرورش، در قالب طرح شهردار مدرسه می‌تواند بیانگر ارتباط ارگانیک مدرسه با جامعه شهری مدرن در پرورش و تربیت دانش‌آموزان باشد. این طرح هم‌زمان با شکل‌گیری معاونت اجتماعی و فرهنگی شهرداری تهران، در سال تحصیلی ۱۳۷۳-۱۳۷۲ به طور آزمایشی از سوی پرویز پیران در بیست مدرسه راهنمایی تهران به اجرا درآمد. نتایج مثبت آن به تعمیم طرح در سطح ۴۰ مدرسه در سال تحصیلی ۱۳۷۴-۱۳۷۳ منجر شد. در سال ۱۳۷۶ هم‌راه با بحران مدیریت در شهرداری طرح با مشکل روبه‌رو شد و اجرای طرح تا دو سال به تعویق افتاد. البته در سمینار دو سالانه‌ای که در ارتباط با فعالیت شهرداری‌ها در اسپانیا برگزار شد که عنوان «شهرهای آموزشی» داشت این طرح از میان طرح‌های ارائه‌شده جزو هفده طرح برگزیده دنیا انتخاب شد. هم‌چنین این طرح در سال ۱۳۷۹ مجدداً با قوت بیش‌تر در ۳۰۰ مدرسه اجرا شد و در سال تحصیلی ۱۳۸۱-۱۳۸۰ در ۲۰۰ مدرسه راهنمایی شهر تهران رسماً اجرا شد و تا امروز اجرای آن در مدارس راهنمایی شهر تهران ادامه دارد.

در واقع طرح شهردار مدرسه به عنوان یکی از مهم‌ترین طرح‌ها در حوزه مدیریت شهری مطرح می‌شود و موجب می‌شود دانش‌آموزان مدارس راهنمایی با انتخاب برخی افراد به عنوان شهردار مدرسه و معاونان، بخشی از اداره امور مدرسه را به عنوان یک جامعه کوچک بر عهده بگیرند و در تمامی امور آن مشارکت داشته باشند. شهردار مدرسه در هشت عرصه با هدایت و تصویب شورای مدرسه فعالیت می‌کنند.

فعالیت‌های مربوط به حفظ محیط‌زیست، امکانات بهداشتی، امکانات ورزشی، امور فرهنگی و اجتماعی، ترافیک و حمل و نقل، مسائل ایمنی، تحصیلی و پرورشی از مهم‌ترین موارد مورد توجه این طرح است. آنچه حائز اهمیت است آن است که طرح سه اصل را در تمامی مراحل اجرای خود در ارتباط با نسل جوان مد نظر داشته، این سه اصل با توجه به اهمیتی که دارند پایه و اساس اهداف پانزده‌گانه طرح را تشکیل داده‌اند که عبارت‌اند از: الف) احساس امنیت کردن، ب) احساس اجتماعی کردن، ج) احساس احترام به خود (ابراهیمی، ۱۳۷۳). کارشناسان و رابطان طرح در مناطق ۲۲ گانه شهرداری و بیست‌گانه آموزش و پرورش، مسئولیت توجیه انتخاب‌شدگان را بر عهده دارند و امکانات خود را برای حمایت از طرح‌های شهردار مدرسه اعلام می‌کنند.

چهارچوب نظری پژوهش

منظور از اثربخشی^۱ بررسی میزان مؤثر بودن اقدامات انجام‌شده برای دستیابی به اهداف ازپیش تعیین‌شده است. به عبارتی ساده‌تر به تعبیر «اتزیونی» اثربخشی واقعی یک سازمان خاص به وسیله درجه و میزانی که سازمان به اهدافش دست یابد، تعیین می‌شود (Etzioni, 1964). پیتر دراگر، پدر مدیریت معاصر، معتقد است: اثربخشی یعنی انجام دادن کارهای درست، و کارایی^۲ را درست انجام دادن کارها تعریف می‌کند (ایکاف، ۱۳۸۳).

طرح شهردار مدرسه یک برنامه آموزشی - تربیتی است که با همکاری اداره آموزش شهروندی شهرداری تهران و سازمان آموزش و پرورش در حال اجراست. یکی از شیوه‌هایی که به کمک آن می‌توان فعالیت‌های آموزشی را به طور مطلوب مطالعه کرد «رویکرد سیستمی» است. استفاده از رویکرد سیستمی می‌تواند کاربرد ارزیابی را تسهیل کند، زیرا ارزیابی را می‌توان درباره هر یک از عناصر نظام آموزشی به کار برد و درباره

1. effectiveness
2. efficiency

این امر قضاوت کرد که عرضه مورد نظر در رابطه با نیاز مورد نظر چه نقشی دارد (بازرگان، ۱۳۸۰: ۱۰ - ۱۱). الگوهای ارزیابی مبتنی بر رویکرد سیستمی عبارت‌اند از: CIPO, IPOI, CIPP و - در این مطالعه، برای سنجش میزان اثربخشی طرح شهردار مدرسه در بین مدارس راهنمایی به سبب جامعیت و متناسب بودن آن از مدل CIPP استفاده شده است.

مدل سیپ ابتدا از سوی گوبا (Guba) مطرح شد و از طریق «دانیل‌ال‌استافل‌بیم» (Daniel L. Stufflebeam) در دهه ۱۹۶۰ توسعه یافت. در واقع زمانی که رویکردهای سنتی طرح‌های ارزش‌یابی با محدودیت و انعطاف‌ناپذیری در قبال پویایی بسترهای اجتماعی مواجه شدند، این مدل رشد یافت (Stufflebeam, 2003 a).

این مدل از معروف‌ترین مدل‌های سیستمی است که در مقایسه با سایر انواع مدل‌ها کاربرد بیش‌تر و گسترده‌تری دارد. هسته مفاهیم مدل C.I.P.P در ترکیب حروف اول Context (زمینه)، Input (درون‌داد)، Process (فرایند) و Product (برون‌داد) نهفته و بر ارزیابی آن‌ها دلالت می‌کنند. الگوی سیپ متضمن سه هدف عمده است: هدایت تصمیم‌گیری؛ فراهم آوردن اطلاعات برای پاسخ‌گویی؛ ارتقای درک و فهم از پدیده‌های مورد ارزش‌یابی (استافل‌بیم و شینکفیلد، ۱۹۸۶ به نقل از کیامنش، ۱۳۸۰). از این دسته از الگوها به منظور تسهیل در تصمیم‌گیری استفاده می‌شود. به عبارت دیگر این الگوها کمک می‌کنند تا تصمیم‌های مربوط به زمینه، درون‌داد، فرایند و برون‌داد نظام (برنامه) بخردانه اتخاذ شود. در الگوی سیپ میدان عمل ارزش‌یابی بسیار گسترده است، به طوری‌که برای ارزیابی یک نظام، با استفاده از الگوی سیپ، ابتدا وضعیت موجود و وضعیت مطلوب محیط و زمینه آن سنجیده می‌شود تا کیفیت هدف‌های نظام مشخص شود. سپس درون‌دادهای نظام ارزیابی شده تا مشخص شود که برنامه‌ها و طرح‌های اجرایی تا چه اندازه در جهت برآوردن هدف‌ها بوده و اثربخشی داشته است. هم‌چنین در ارزیابی فرایند، درباره چگونگی اجرای فعالیت‌ها قضاوت می‌شود، تا آشکار شود که فعالیت‌ها تا چه اندازه دستیابی به هدف‌ها را میسر

می‌کند، بالاخره به وسیله این الگو می‌توان درباره برون‌دادها به قضاوت پرداخت و اثربخشی نظام را آشکار کرد (بازرگان، ۱۳۸۰: ۹۵). در مجموع مراحل ارزش‌یابی بر اساس مدل سیپ بدین شرح است:

الف) زمینه: ^۱ هدف ارزش‌یابی زمینه عبارت است از: تعریف زمینه سازمانی، تعیین جامعه مخاطب فعالیت‌های آموزشی و سنجش نیازهای آموزشی آن، مشخص کردن فرصت‌های موجود برای برآوردن نیازها، تشخیص مسائلی که مبنای نیازهاست؛ تعیین این‌که آیا هدف‌های پیشنهادی به اندازه کافی نیازهای مورد نظر را برآورده می‌کند (بازرگان، ۱۳۸۰: ۱۰۵). بدین ترتیب، حاصل ارزش‌یابی زمینه تعیین آن دسته از اهداف آموزشی یا مسائل آموزشی است که برای نیل به آن‌ها باید یک برنامه آموزشی طراحی و تدوین شود. ضمناً ارزش‌یابی زمینه اساس لازم برای قضاوت درباره برون‌دادهای برنامه را فراهم می‌سازد (کیامنش، ۱۳۷۷: ۴۳).

ب) درون‌داد: ^۲ هدف اصلی ارزش‌یابی درون‌داد کمک به تدوین برنامه‌ای است که برای ایجاد تغییرات آموزشی و حصول به هدف‌های تعیین‌شده، در مرحله ارزش‌یابی زمینه طراحی شده است. ارزش‌یابی درون‌داد علاوه بر کمک به جریان تصمیم‌گیری، از طریق برآوردن اطلاعات دقیق درباره انتخاب موضوعات و با طراحی برنامه جدید و رد دیگر برنامه‌های آموزشی موجود و همچنین نشان دادن ضعف‌ها و امتیازهای هریک از برنامه‌ها به امر پاسخ‌گویی نیز کمک می‌کند (کیامنش، ۱۳۷۷: ۴۳ - ۴۴).

ج) فرایند: ^۳ در این ارزش‌یابی کوشش می‌شود تا پاسخ پرسش‌هایی نظیر این‌ها تعیین شوند: آیا برنامه‌ها به‌خوبی در حال پیاده شدن هستند؟ چه عواملی بر سر راه

-
1. context
 2. input
 3. process

موفقیت آن قرار دارند؟ چه تغییراتی ضروری‌اند؟ پاسخ این پرسش‌ها به کنترل و هدایت شیوه‌های اجرایی کمک می‌کند (سیف، ۱۳۷۸: ۷۵).

د) برون‌داد:^۱ در این مرحله معلوم می‌شود که نتایج چه هستند. بعد نتایج با هدف‌های برنامه مقایسه می‌شود و رابطه بین انتظارات و نتایج واقعی مشخص می‌شود. پس از بررسی کامل نتایج، اطلاعات لازم در اختیار تصمیم‌گیرندگان گذاشته می‌شود تا در صورت لزوم درباره ادامه برنامه، متوقف ساختن آن یا تجدید نظر در آن تصمیم اتخاذ کنند (سیف، ۱۳۷۸: ۷۵).

چنان‌که ذکر شد این مدل دارای چهار مؤلفه مرتبط با هم است که در قالب دو فرایند تکوینی و تراکمی اثرسنجشی دوره را مورد مطالعه قرار می‌دهد. بنابراین، می‌توان کیفیت هر مرحله را بر اساس وضعیت اهداف و برنامه‌های اجرایی در طرح شهردار مدرسه بررسی کرد، البته با توجه به اهداف اساسی تحقیق مبنی بر میزان اثربخشی اجرای طرح شهردار مدرسه در بین مدارس مختلف شهر تهران در این مقاله صرفاً به نتایج و پیامدهای مرحله برون‌داد پرداخته می‌شود؛ بنابراین، سؤال اساسی تحقیق عبارت است از: عوامل و معرف‌های برون‌داد در مدارس راهنمایی مجری طرح شهردار مدرسه از چه کیفیتی برخوردارند؟

در بحث از کیفیت برون‌داد می‌توان بیان داشت: تا چه اندازه نتایج نظام آموزشی (دانش‌آموختگان، نتایج پژوهش‌ها و آثار علمی دیگر، خدمات تخصصی عرضه‌شده) در مقایسه با استانداردهای از قبل تعیین‌شده (یا اهداف و انتظارات) رضایت‌بخش‌اند؟ در واقع با بررسی وضعیت برون‌داد برنامه‌ها می‌توان به بررسی اثربخشی طرح‌ها پرداخت. بنابراین، برای سنجش میزان اثربخشی طرح شهردار مدرسه ابتدا بایستی اهداف مورد انتظار را بر اساس و ملاک آیین‌نامه‌ها، و مصاحبه با متخصصان امر و نیز برنامه‌ریزان مشخص کرد و میزان رضایت‌بخشی آن‌ها را سنجید.

مطابق بررسی صورت گرفته از سوی ابراهیمی در سال ۱۳۷۳ در طرح «ارزش‌یابی طرح آزمایشی شهردار مدرسه» در نهایت اهم اهداف مورد نظر هم‌راه با امتیازات کسب شده عبارت‌اند از: ۱. شخصیت بخشیدن به نوجوانان و تأکید بر اهمیت آنان در جامعه، ۲. تمرین مشارکت جمعی از طریق بر عهده گرفتن وظایف مشخص ۳. تقویت حس مسئولیت‌پذیری در نوجوانان، ۴. علاقمند کردن دانش‌آموزان به محیط مدرسه و ۵. آشنا شدن با تصمیم‌گیری جمعی و مشخصه‌های آن. هم‌چنین در مطالعه پیران مشخص شد که اجرای طرح شهردار مدرسه وسیله‌ای است برای تحقق اهداف معینی که حول سه محور اصلی قابل طبقه‌بندی‌اند. این محورها عبارت‌اند از: ۱. شخصیت‌بخشی به نوجوانان، ۲. تقویت مشارکت‌جویی در سطح شهر، مدرسه و خانواده و ۳. شناخت بهتر شهر و مدرسه و وظایف افراد نسبت به این دو نقش آنان در اداره آن‌ها.

در این مطالعه سنجش ارزش‌یابی کیفیت بخش برون‌داد طرح شهردار مدرسه به معنای قضاوت درباره نتایج برنامه‌های مورد اجراست؛ به عبارتی به منظور پی بردن به میزان موفقیت کلی برنامه در رسیدن به اهداف تعیین شده صورت می‌گیرد. برای سنجش وضعیت کیفیت برون‌داد طرح ۷ بعد (هدف) کلی در نظر گرفته شد که از طریق معرف‌های مختلف سنجش شده‌اند. این ابعاد عبارت‌اند از: ۱. شخصیت‌بخشی و توانمندسازی فردی شهرداران مدرسه، ۲. افزایش مشارکت جمعی در بین شهرداران مدرسه، ۳. تقویت احساس مسئولیت‌پذیری اجتماعی در بین شهرداران مدرسه، ۴. افزایش احساس علاقه و تعلق نسبت به محیط مدرسه در بین شهرداران مدرسه، ۵. افزایش آموزش و آگاهی‌بخشی به سایر دانش‌آموزان مدرسه، ۶. افزایش احساس مسئولیت‌پذیری در امور منزل در بین شهرداران مدرسه و ۷. بهبود وضعیت تحصیلی شهرداران مدرسه.

روش پژوهش

مطالعه حاضر به لحاظ نوع تحقیق ارزش‌یابی و با توجه به روش انجام، پیمایش^۱ است و سه نوع جامعه آماری دارد: الف) کلیه دانش‌آموزان شهردار مدرسه مدارس راهنمایی شهر تهران در سال تحصیلی ۱۳۹۰ - ۱۳۹۱. با توجه به گستره جغرافیایی طرح در بین کلیه مناطق ۲۲ گانه شهرداری این طرح در ۲۲۰ مدرسه راهنمایی اجرا شده است. بنابراین، بایستی ۲۲۰ شهردار مدرسه مورد مطالعه قرار گیرد. بر این اساس با در پیش گرفتن روش تمام‌شماری، کل افراد جامعه آماری برای نمونه انتخاب شدند. ب) کلیه والدین شهردار مدرسه در مدارس راهنمایی در سال تحصیلی ۱۳۹۰ - ۱۳۹۱. هم‌راه با جمع‌آوری اطلاعات از دانش‌آموزان شهردار مدرسه از آن‌ها خواسته شد که تلفن منزل خود را در پایین برگه پرسش‌نامه یادداشت کنند تا با والدین آن‌ها درباره اثربخشی طرح نظرسنجی تلفنی صحبت شود. در نهایت با در پیش گرفتن روش تمام‌شماری در مجموع با ۱۲۸ نفر از والدین به صورت تلفنی مصاحبه انجام گرفت. ج) کلیه مدیران مدارس راهنمایی مجری طرح در شهر تهران در سال تحصیلی ۱۳۹۰ - ۱۳۹۱. با توجه به جامعه آماری مذکور در نهایت با ۱۱۶ نفر از مدیران مدارس مصاحبه حضوری به عمل آمد. گفتنی است بهره‌گیری از ایده‌های مدیران و والدین به عنوان نمونه‌های تحقیق، مکمل ارزیابی اثربخشی طرح از سوی دانش‌آموزان شهردار مدرسه است؛ زیرا از این طریق می‌توان به اعتبار بیرونی نتایج کمک کرد. برای جمع‌آوری اطلاعات از ابزار «پرسش‌نامه» استفاده شده است. در واقع متناسب با وضعیت سه نوع جامعه آماری، سه دسته پرسش‌نامه تهیه شد. برای سنجش وضعیت اعتبار مفاهیم و متغیرها از روش محتوایی به دو طریق استفاده شده است: نخست، برای تأمین اعتبار منطقی

(نمونه‌گیری) این تحقیق سعی شد برای تهیه و سنجش کیفیت عوامل و معرف‌های بخش‌های سه‌گانه درون‌داد، فرایند و برون‌داد از مطالب و مواد آیین‌نامه و دستورالعمل اجرایی طرح شهردار مدرسه کمک گرفته شود تا معرف‌ها بیان‌گر محتوای برنامه‌های تدوین‌شده در طرح مورد نظر باشند. دوم، بعد از تهیه پرسش‌نامه اولیه، سؤالات پرسش‌نامه به کارشناسان اداره آموزش شهروندی و افرادی که به عنوان مجری طرح در سال‌های مختلف حضور داشتند، داده شد تا درباره اعتبار آن‌ها قضاوت کنند. در این مطالعه به سبب توجه به خطاهای درونی معرف‌های پرسش‌نامه از روش پایداری درونی بهره گرفته‌ایم. در واقع با توجه به سطوح سنجش ترتیبی معرف‌ها برای بررسی پایایی مفاهیم اساسی از آزمون آلفای کرونباخ استفاده شد که بیانگر سطح مورد قبولی است.

جدول ۱. نتایج آزمون آلفای کرونباخ پیرامون کیفیت برون‌داد طرح

پرسش‌نامه مدیران	پرسش‌نامه والدین	پرسش‌نامه شهرداران مدرسه	آزمون
۰/۹۰	۰/۹۰	۰/۸۸	کیفیت برون‌داد

یافته‌های پژوهش

سیمای پاسخ‌گویان

بررسی‌های به‌دست‌آمده پیرامون نسبت جنسی پاسخ‌گویان مورد مطالعه حاکی از آن است که در بین دانش‌آموزان شهردار مدرسه نسبت دختران (۵۱ درصد) و پسران (۴۹ درصد) دانش‌آموز تقریباً برابرند. از بین ۲۰۰ دانش‌آموز مورد مطالعه با ۱۲۸ نفر از والدین آن‌ها مصاحبه به عمل آمد. در این میان ۸۲ درصد را مادران و ۱۸ درصد را

پدران تشکیل می‌دهند. طبق بررسی حاصل با ۱۱۶ نفر از مدیران مدارس مجری طرح نظرسنجی تلفنی صورت گرفت که در این میان ۴۹ درصد مدیران را زنان و ۵۱ درصد را مردان تشکیل می‌دادند. همچنین طبق نتایج بیش از دوسوم دانش‌آموزان شهردار مدرسه در مقطع سوم راهنمایی مشغول به تحصیل بودند و در مقابل حدود ۶ درصد در مقطع اول هستند.

کیفیت عوامل برون‌داد طرح شهردار مدرسه

در این مطالعه برای سنجش وضعیت کیفیت برون‌داد طرح هفت هدف در نظر گرفته شد که از طریق معرف‌های مختلف سنجش شده‌اند. در ذیل به تشریح نتایج می‌پردازیم:

افزایش احساس علاقه و تعلق نسبت به محیط مدرسه

یافته‌ها نشان می‌دهد، وضعیت علاقه و تعلق نسبت به محیط مدرسه در بین دانش‌آموزان شهردار مدرسه در سطح مطلوبی افزایش یافته است. این یافته طبق نظرسنجی به عمل آمده از مدیران مدرسه تأیید شده است. همچنین در این خصوص یافته‌های به دست آمده از دیدگاه‌های والدین نشان می‌دهد کیفیت بعد افزایش احساس علاقه و تعلق فرزندان نسبت به محیط مدرسه در سطح «مطلوبی» است. به طور دقیق‌تر معرف میزان رعایت نظم و مقررات مدرسه از سوی فرزندان در سطح «مطلوب» و میزان علاقه فرزند به مدرسه در سطح «مطلوب» ارزش‌یابی شده‌اند. بنابراین، می‌توان نتیجه گرفت اجرای طرح شهردار مدرسه در سطح ۲۲۰ مدرسه راهنمایی موجب افزایش احساس علاقه و تعلق دانش‌آموزان شهردار مدرسه نسبت به محیط مدرسه شده است.

جدول ۲. نتایج ارزش‌یابی کیفیت معرف‌های بعد احساس علاقه و تعلق نسبت به محیط مدرسه

میانگین	ارزش‌یابی کیفیت					معرف‌ها
	بسیار مطلوب	مطلوب	تاحدی	نامطلوب	بسیار نامطلوب	
۴/۴۹	✓					میزان اهمیت به پاکیزگی و تمیزی محیط مدرسه
۴/۳۶	✓					میزان رعایت نظم و مقررات مدرسه
۴/۳۱		✓				میزان تمایل در حل مشکلات مدرسه
۴/۱۴		✓				میزان تذکر به دیگران درباره نظافت مدرسه
۴/۰۵		✓				میزان طرح راحت مشکلات مدرسه با مدیر
۴/۰۴		✓				میزان افزایش علاقه نسبت به محیط مدرسه
۳/۹۵			✓			میزان اهمیت دادن به پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان
۴/۱۹		✓				میانگین کل

تقویت احساس مسئولیت‌پذیری اجتماعی

یافته‌ها نشان می‌دهد میزان احساس مسئولیت‌پذیری اجتماعی در بین دانش‌آموزان در سطح مطلوبی افزایش یافته است. در این باره بیش‌تر شهرداران مدارس عنوان کرده‌اند که اهمیت‌شان به وسایل عمومی شهری، توجه‌شان به نظافت و پاکیزگی شهر، احساس مسئولیت‌شان در قبال زباله ریختن دیگران در اتوبوس یا مترو، رعایت حقوق دیگران هنگام استفاده از وسایل عمومی بیش‌تر شده است (در سطح مطلوب).

جدول ۳. نتایج ارزش‌یابی کیفیت معرف‌های بعد تقویت احساس مسئولیت‌پذیری اجتماعی

میانگین ن	ارزش‌یابی کیفیت					معرف‌ها
	بسیار مطلوب	مطلوب	تاحدی	نامطلوب	بسیار نامطلوب	
۴/۲۷		✓				میزان اهمیت دادن به وسایل عمومی شهری
۴/۱۰		✓				میزان توجه به نظافت و پاکیزگی شهر
۴/۱۷		✓				میزان احساس مسئولیت در قبال ریختن آشغال در اتوبوس یا مترو
۴/۲۸		✓				میزان رعایت حقوق دیگران هنگام استفاده از وسایل عمومی
۴/۲۰		✓				میانگین کل

افزایش احساس مسئولیت‌پذیری نسبت به امور منزل

بررسی دیدگاه‌های والدین شهردار مدرسه پیرامون میزان احساس مسئولیت‌پذیری فرزندان‌شان در امور منزل حاکی از افزایش آن در سطح تاحدی مطلوب است. به طور دقیق‌تر معرف میزان رعایت نظم و انضباط در خانه در سطح «نامطلوب»، میزان مسئولیت‌پذیری در امور منزل در سطح «تاحدی مطلوب»، میزان کمک در امور خانه در سطح «نامطلوب» و میزان اهمیت در پاکیزگی و تمیزی منزل در سطح «تاحدی مطلوب» ارزش‌یابی شده‌اند.

با توجه به مطالب مذکور می‌توان نتیجه گرفت: بحث افزایش مسئولیت‌پذیری اجتماعی و علاقه و تمایل نسبت به محیط مدرسه بیش از فضای منزل مورد توجه دانش‌آموزان است؛ زیرا یافته‌ها نشان می‌دهد که کیفیت بعد افزایش احساس مسئولیت‌پذیری دانش‌آموزان شهردار مدرسه در امور منزل در سطح تاحدی مطلوب، ولی مسئولیت‌پذیری اجتماعی در سطح مطلوبی قرار دارد. نکته قابل تأمل و دارای

تعارض مواردی از قبیل بحث میزان رعایت نظم و انضباط در خانه در سطح «نامطلوب» اما در سطح مدرسه «در سطح مطلوب» ارزیابی شده است. هم‌چنین میزان اهمیت در پاکیزگی و تمیزی منزل در سطح «تاحدی مطلوب» ولی در سطح مدرسه در سطح «بسیار مطلوب» گزارش شده است. بنابراین، مشاهده می‌شود میزان اثربخشی طرح شهردار مدرسه در سطح مدرسه با منزل متفاوت است؛ به عبارتی آثار این طرح فقط به امور مدرسه و نیز امور شهر ختم می‌شود؛ البته این وضعیت بیشتر بدین سبب است که این طرح توسط دو نهاد آموزش و پرورش و شهرداری در حال اجراست و طبیعتاً آثار آن نیز بدین دو نهاد برمی‌گردد. بنابراین، درگیر کردن خانواده در امور اجرایی طرح به گستره آثار آن در سطح خانواده‌ها کمک می‌کند. در این راستا از نظر مدیران و کارشناسان اداره آموزش شهروندی سه نقطه قوت طرح شهردار مدرسه عبارت‌اند از: ۱. پرورش حس مسئولیت‌پذیری در بین دانش‌آموزان (۴۰ مورد)، ۲. آشنا کردن دانش‌آموزان با وظایف و عملکرد شهرداری و نیز مدیریت شهری (۳۷ مورد) و ۳. افزایش مشارکت و همکاری جمعی در بین دانش‌آموزان (۳۵ مورد)، که در این میان با توجه به مطالب مذکور دو مورد نخست تحقق پیدا کرده است.

جدول ۴. نتایج ارزش‌یابی کیفیت معرف‌های افزایش احساس مسئولیت‌پذیری در امور منزل

میانگین	ارزش‌یابی کیفیت				معرف‌ها
	بسیار مطلوب	مطلوب	تاحدی	بسیار نامطلوب	
۴/۲۸			✓		میزان اهمیت در پاکیزگی و تمیزی منزل
۴/۲۳			✓		میزان مسئولیت‌پذیری در امور منزل
۴/۰۹				✓	میزان کمک در امور خانه
۴/۱۱				✓	میزان رعایت نظم و انضباط در منزل
۴/۱۷			✓		میانگین کل

شخصیت‌بخشی و توانمندسازی فردی شهرداران مدرسه

از نظر شهرداران مدارس و والدین تأثیر طرح شهردار مدرسه در شخصیت‌بخشی به دانش‌آموزان در سطح تاحدی مطلوب است. در مقابل مدیران آن را در سطح «مطلوب» ارزیابی کرده‌اند. برای مقایسه دیدگاه‌های این سه پاسخ‌گو، یافته‌ها بیانگر آن است که میانگین دیدگاه‌های شهرداران مدرسه به طور معناداری کم‌تر از والدین و مدیران است. در این میان آنچه بیش از همه مهم به نظر می‌رسد منفعل بودن شهرداران مدارس و عدم داشتن اختیارات کافی در اجرای برنامه‌هاست. در واقع اجرای این طرح بایستی به گونه‌ای باشد که دانش‌آموزان مدارس بدان احساس تعلق داشته باشند؛ به گونه‌ای که برای آن‌ها جنبه هویت‌بخشی و جنبه خلاقیت و نوآوری داشته باشد و با تصمیم‌گیری و احترام به ایده‌های آن‌ها به فعالیت‌ها و وظایف محوله جامعه عمل بپوشانند.

جدول ۵. نتایج ارزش‌یابی کیفیت معرف‌های بعد شخصیت‌بخشی و توانمندسازی

دانش‌آموزان از نظر شهرداران مدرسه

میانگین	ارزش‌یابی کیفیت					معرف‌ها
	بسیار مطلوب	مطلوب	تاحدی	نامطلوب	بسیار نامطلوب	
۳/۸۵				✓		میزان افزایش در اعتماد به نفس
۳/۷۷				✓		میزان احساس مؤثر و مفید بودن
۳/۹۶			✓			افزایش توانایی در بیان دیدگاه‌ها
۴/۳۳	✓					میزان انجام کارها به نحو احسن
۳/۹۷			✓			میانگین کل

افزایش آموزش و آگاهی بخشی به سایر دانش آموزان مدرسه

یافته‌های به دست آمده از دیدگاه‌های دانش آموزان شهردار مدرسه نشان می‌دهد که وضعیت آموزش و آگاهی بخشی طرح به سایر دانش آموزان در سطح نامطلوبی قرار دارد. هم‌چنین از نظر مدیران مدارس یافته‌های به دست آمده نشان می‌دهد کیفیت بعد آموزش و آگاهی بخشی به سایر دانش آموزان با توجه به میانگین ۳/۲۵ در سطح «نامطلوب» است. به طور دقیق‌تر معرف میزان رعایت مسائل بهداشتی در بین سایر دانش آموزان در سطح «نامطلوب»، میزان رعایت نظم و انضباط در بین سایر دانش آموزان در سطح «نامطلوب»، میزان انجام فعالیت‌های ورزشی در بین سایر دانش آموزان در سطح «نامطلوب»، میزان هم‌کاری سایر دانش آموزان در امور مدرسه در سطح «تاحدی مطلوب»، میزان آشنایی دیگر دانش آموزان برای مقابله با حوادث طبیعی در سطح «نامطلوب»، میزان بهبود وضعیت تحصیلی سایر دانش آموزان در سطح «بسیار نامطلوب» و میزان آشنایی سایر دانش آموزان با مقررات راهنمایی و رانندگی در سطح «بسیار نامطلوب» ارزش‌یابی شده‌اند.

اگر به طور دقیق‌تر به میانگین‌های حاصل توجه داشته باشیم ملاحظه می‌شود از منظر شهرداران مدارس و مدیران، نمره بعد آموزش و آگاهی بخشی به سایر دانش آموزان بسیار پایین است. هم‌چنین مشخص شد که میزان علاقه و اشتیاق شهردار مدرسه در سطح خیلی مطلوب، معاونان در سطح مطلوب و دیگر دانش آموزان در سطح تا حدی مطلوب است. از سویی میزان هم‌راهی و مشارکت معاونان در اجرای طرح در سطح تا حدی مطلوب و در بین سایر دانش آموزان در سطح نامطلوب است. بنابراین، مشاهده می‌شود بیش‌تر فعالیت‌های آموزشی و اجرایی طرح شهردار مدرسه بر عهده شهرداران مدرسه و تا حدودی معاونان آنهاست. در کل مشارکت و هم‌راهی دیگر دانش آموزان در انجام طرح ذیل گزارش شده است؛ این امر بازتابی منفی را در بین آنها در پی دارد و به نوبه خود نوعی مقاومت را در بین آنها تولید می‌کنند. در این خصوص در مصاحبه‌های به عمل آمده با شهرداران مدرسه گزارش می‌شد که از سوی

دیگر دانش‌آموزان با القابی مانند سوپور مدرسه، آشغالی و ... مورد تمسخر و حتی آزار و اذیت قرار می‌گیرند. بنابراین، برنامه‌ها و فعالیت‌های طرح بایستی به گونه‌ای باشد که بخش اعظمی از دانش‌آموزان را به خود جذب کند.

جدول ۶. نتایج ارزش‌یابی کیفیت معرفت‌های آموزش و آگاهی‌بخشی به سایر دانش‌آموزان از منظر شهرداران مدرسه

میانگین	ارزش‌یابی کیفیت					معرف‌ها
	بسیار مطلوب	مطلوب	تاحدی	نامطلوب	بسیار نامطلوب	
۳/۹۲			✓			میزان رعایت مسائل بهداشتی در بین سایر دانش‌آموزان
۳/۷۷				✓		میزان رعایت نظم و انضباط در بین سایر دانش‌آموزان
۳/۸۲				✓		میزان انجام فعالیت‌های ورزشی در بین سایر دانش‌آموزان
۳/۶۹				✓		میزان همکاری سایر دانش‌آموزان در امور مدرسه
۳/۴۷					✓	میزان آشنایی دیگر دانش‌آموزان برای مقابله با حوادث طبیعی
۳/۵۱					✓	میزان بهبود وضعیت تحصیلی سایر دانش‌آموزان
۳/۰۸					✓	میزان آشنایی سایر دانش‌آموزان با مقررات راهنمایی و رانندگی
۳/۶۱				✓		میانگین کل

بهبود وضعیت تحصیلی دانش‌آموزان شهردار مدرسه

یافته‌ها نشان می‌دهد وضعیت بهبود پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان هم از نظر والدین و هم مدیران مدارس در سطح نامطلوبی است. در این باره آنچه بیش از همه اهمیت دارد توجه به وضعیت تحصیلی شهرداران مدرسه است تا از افت تحصیلی آن‌ها جلوگیری شود.

اگر این یافته را با نتایج به‌دست‌آمده از این سؤال که «چه‌قدر فکر می‌کنید که کار یک دانش‌آموز درس خواندن است؛ نه وقت گذاشتن برای این نوع طرح‌ها؟» کنار هم قرار دهیم مشاهده می‌شود والدین و مدیران مدارس به طور معناداری نگرش منفی‌تری در مقایسه با دانش‌آموزان نسبت به کارکرد این طرح دارند. بخشی از این نگرانی به احتمال افت تحصیلی فرزندانشان برمی‌گردد. وگرنه میزان هم‌کاری و تشویق والدین و مدیران در سطح مطلوبی گزارش شده است.

معمولاً در اجرای چنین طرح‌هایی همیشه بایستی به خاطر داشته باشیم هر برنامه‌ای که به وضعیت درسی و تحصیلی دانش‌آموزان ضربه بزند واکنش مدیران و خانواده‌ها را در پی خواهد داشت. بنابراین، بخشی از فعالیت‌های طرح بایستی در راستای پیشرفت تحصیلی شهرداران مدرسه، معاونان و دیگر دانش‌آموزان تغییر جهت دهد. این کار از طریق معاونت تحصیلی می‌تواند صورت گیرد. طبق آیین‌نامه وظیفه معاونت هم‌پاری تحصیلی جلب هم‌کاری دانش‌آموزان ممتاز مدرسه و تشکیل کمیته‌های درسی است تا ضمن نظارت مستمر بر وضعیت تحصیلی اعضای شورا و شهرداری مدرسه از افت تحصیلی آنان جلوگیری به عمل آورد تا در عضویت شورا و شهرداری مدرسه در اذهان با عدم موفقیت در تحصیل یکسان تلقی نشود. این نوع فعالیت‌ها در دستور کار آتی طرح می‌تواند قرار گیرد.

جدول ۷. نتایج ارزش‌یابی کیفیت معرف‌های بهبود وضعیت تحصیلی دانش‌آموزان

میانگین	ارزش‌یابی کیفیت					معرف‌ها
	بسیار مطلوب	مطلوب	تاحدی	نامطلوب	بسیار نامطلوب	
۳/۳۰				✓		وضعیت پیشرفت تحصیلی شهرداران مدرسه از نظر والدین
۳/۵۲				✓		وضعیت پیشرفت تحصیلی شهرداران مدرسه از نظر مدیران
۳/۴۱				✓		میانگین کل

افزایش مشارکت جمعی در بین دانش‌آموزان شهردار مدرسه

یافته‌ها نشان می‌دهد کیفیت بعد تمرین مشارکت جمعی در بین دانش‌آموزان با توجه به میانگین ۳/۶۹ در سطح «نامطلوب» ارزش‌یابی می‌شود. به طور دقیق‌تر معرف میزان علاقه در انجام کارها به صورت جمعی در سطح «تاحدی مطلوب» و میزان عدم تمایل به انجام کارها به صورت فردی در سطح «بسیار نامطلوب» ارزش‌یابی شده‌اند.

جدول ۸. نتایج ارزش‌یابی کیفیت معرف‌های بعد مشارکت جمعی در بین دانش‌آموزان

شهردار مدرسه

میانگین	ارزش‌یابی کیفیت					معرف‌ها
	بسیار مطلوب	مطلوب	تاحدی	نامطلوب	بسیار نامطلوب	
۴/۰۲			✓			میزان علاقه در انجام کارها به صورت جمعی
۳/۳۳					✓	عدم تمایل به انجام کارها به صورت فردی
۳/۶۹				✓		میانگین کل

آموزش شهروندی در مدارس شهر تهران ... ۲۳۱

در مجموع اگر به طور دقیق تر به میانگین های به دست آمده توجه داشته باشیم، ملاحظه می شود در دو بعد آموزش و آگاهی بخشی به سایر دانش آموزان و بهبود وضعیت تحصیلی افراد میانگین به دست آمده پایین است.

جدول ۹. نتایج ارزشیابی کیفیت ابعاد مختلف بخش برون داد طرح

میانگین	ارزشیابی کیفیت					ابعاد
	بسیار مطلوب	مطلوب	تاحدی	نامطلوب	بسیار نامطلوب	
۴/۲۰		✓				تقویت احساس مسئولیت پذیری اجتماعی (شهرداران مدرسه)
۴/۱۹		✓				افزایش احساس علاقه و تعلق نسبت به مدرسه (شهرداران مدرسه)
۴/۰۸		✓				افزایش احساس علاقه و تعلق نسبت به مدرسه (مدیران)
۴/۵۶		✓				افزایش احساس علاقه و تعلق نسبت به مدرسه (والدین)
۳/۹۷			✓			شخصیت بخشی و توانمندسازی فردی افراد (شهرداران مدرسه)
۴/۳۲			✓			شخصیت بخشی و توانمندسازی فردی افراد (والدین)
۴/۲۳		✓				شخصیت بخشی و توانمندسازی فردی افراد (مدیران)
۴/۱۷			✓			افزایش احساس مسئولیت پذیری در امور منزل (والدین)

۳/۶۱				✓	افزایش آموزش و آگاهی بخشی به دانش‌آموزان (شهرداران مدرسه)
۳/۲۵				✓	افزایش آموزش و آگاهی بخشی به دانش‌آموزان (مدیران)
۳/۶۹				✓	افزایش مشارکت جمعی در بین دانش‌آموزان (شهرداران مدرسه)
۳/۴۱				✓	بهبود وضعیت تحصیلی شهرداران مدرسه (مدیران و والدین)

نتیجه‌گیری

اگر بخواهیم به عوامل مؤثر و دخیل در انجام و اجرای طرح شهردار مدرسه نظری بیفکنیم، بایستی به چهار عامل: دانش‌آموز، محیط مدرسه، شهرداری و خانواده توجه داشته باشیم. در واقع طرح شهردار مدرسه در سیستمی مرکب از سه نهاد خانواده، آموزش و پرورش و شهرداری تهران اجرا می‌شود که هر کدام سعی دارند به نحوی به رشد فردی - اجتماعی دانش‌آموز کمک کنند تا برای جامعه مفید باشند. در این میان شهرداری، به عنوان سازمان ارائه‌دهنده خدمات در تأمین منابع مالی و تسهیلات شهری، به طور غیررسمی به دنبال تولید شهروند خوب (good citizen) است؛ تا او را در مدیریت شهری کمک کند. در مقابل سازمان آموزش و پرورش، متولی تعلیم و تربیت رسمی و بازتاب سیاست‌های رسمی نظام است. هم‌چنین نهاد خانواده در کنار کارکردهای تربیتی و شخصیت‌بخشی‌اش برای فرزندان هزینه‌های فردی و تأمین معیشت دانش‌آموز را بر عهده دارد و بر حسب سلیقه خود شرایط رشد فردی - اجتماعی فرزند را مهیا می‌سازد.

بر این اساس توجه به کارکردها و اهداف هریک از این نهادها، راه‌بردها و مسائل خاصی را در ذهنیت و تفکر سازمانی و باورهای منابع انسانی هریک از نهادها به

وجود می‌آورد. بنابراین، اگر ساختار اجرایی تدوین شده متناسب با فرهنگ حاکم بر سه نهاد نباشد عملکرد هر پروژه‌ای در قالب هم‌کاری‌های بین بخشی سازمان‌ها بر خلاف پشتیبانی کامل و تلاش در سطوح مختلف تحت شعاع این ساختار قرار می‌گیرد.

از این رو، در اجرای طرح شهردار مدرسه آنچه مهم است ساختار اجرایی، محتوایی و اهداف مورد نظر است؛ به عبارتی چه برون‌دادهایی برای آن پیش‌بینی کرده‌ایم؟ هم‌چنین در قالب چه ساختار برنامه‌ریزی‌شده‌ای این طرح اجرا خواهد شد؟ در واقع چه فعالیت‌هایی در قالب تقویم عملیاتی طرح از ابتدای مهرماه سال تحصیلی تا مهر سال بعد تدوین شده است؟ بنابراین، نبود تعریف دقیق نقش و وظایف هریک از متغیرهای موجود در ساختار طرح مشکلات مختلفی را در روند اجرایی به دنبال خواهد داشت.

در نهایت در جمع‌بندی وضعیت پیامدها و آثار طرح بر روی دانش‌آموزان شهردار مدرسه می‌توان چنین قضاوت داشت که بیش‌ترین تأثیر طرح شهردار مدرسه در افزایش احساس مسئولیت‌پذیری اجتماعی و نیز افزایش علاقه و تعلق آن‌ها نسبت به محیط مدرسه است. در این میان شخصیت‌بخشی و توانمندسازی فردی افراد و افزایش احساس مسئولیت‌پذیری در امور منزل در حد متوسط قرار دارد. در مقابل مواردی از قبیل افزایش مشارکت جمعی در بین دانش‌آموزان، افزایش آموزش و آگاهی‌بخشی به سایر دانش‌آموزان مدرسه و نیز بهبود وضعیت تحصیلی شهرداران مدرسه در سطح نامطلوبی ارزیابی شده است. هم‌چنین در مطالعه‌ای که تحت عنوان «ارزش‌یابی طرح آزمایشی شهردار مدرسه» از سوی محسن ابراهیمی در خرداد سال ۱۳۷۳ انجام گرفت نتایج نشان داد که اهم اهدافی که بالاترین امتیاز را کسب کرده‌اند عبارت‌اند از: ۱. شخصیت‌بخشیدن به نوجوانان و تأکید بر اهمیت آنان در جامعه، ۲. تمرین مشارکت جمعی از طریق بر عهده گرفتن وظایف مشخص، ۳. تقویت حس مسئولیت‌پذیری در نوجوانان، ۴. علاقمند کردن دانش‌آموزان به محیط مدرسه، ۵. آشنا شدن با تصمیم‌گیری جمعی و مشخصه‌های آن، ۶. تقویت رابطه سالم بین دانش‌آموزان

و ایجاد صمیمیت بیش‌تر بین آنان از طریق کار جمعی، ۷. ایجاد انگیزه لازم در بین دانش‌آموزان برای زیباسازی، وضعیت بهداشتی، ارتقای ورزش در مدرسه، ۸. تقویت روابط اجتماعی و فرهنگی، ۹. تقویت هم‌دلی و هم‌کاری در محدوده مدرسه، ۱۰. بهبود رابطه بین مسئولان مدرسه و دانش‌آموزان و نزدیک‌تر شدن آنان با یک‌دیگر، ۱۱. شناخت سازمان‌های عهده‌دار امور شهر به‌ویژه شهرداری‌ها، ۱۲. شناخت شهر و مسئولیت شهروندان در مقابل شهر خود ۱۳. آشنا شدن با مفهوم شهروند، حقوق، وظایف و مسئولیت‌های آنان، ۱۴. گسترش هم‌یاری درسی و ارتقای سطح و کیفیت دانش‌آموزان ضعیف مدرسه، ۱۵. آشنا ساختن دانش‌آموزان با انتخابات، شرایط انتخاب‌شوندگان و انتخاب‌کنندگان و تمرین در این زمینه.

در مطالعه حاضر رتبه‌بندی اهداف طرح شهردار مدرسه بدین شرح است:

۱. تقویت احساس مسئولیت‌پذیری اجتماعی، ۲. افزایش احساس علاقه و تعلق نسبت به مدرسه، ۳. شخصیت‌بخشی و توانمندسازی فردی افراد، ۴. افزایش احساس مسئولیت‌پذیری در امور منزل، ۵. افزایش مشارکت جمعی در بین دانش‌آموزان، ۶. بهبود وضعیت تحصیلی شهرداران مدرسه، ۷. افزایش آموزش و آگاهی‌بخشی به دانش‌آموزان.

از این رو، مشاهده می‌شود بحث گسترش مشارکت جمعی، آموزش و آگاهی‌بخشی لازم به سایر دانش‌آموزان مدرسه و بهبود وضعیت تحصیلی شهرداران مدرسه از جمله اهدافی‌اند که این طرح بدان نرسیده است. در واقع عدم شرکت فعالانه دیگر دانش‌آموزان در این طرح موجب شده از اهدافی مانند مشارکت دانش‌آموزان در کارهای دسته‌جمعی و گروهی، آشنا شدن با تصمیم‌گیری جمعی و رشد و گرایش احترام به قوانین و تصمیمات جمعی باز بمانیم و بیش‌تر فعالیت‌های آموزشی و اجرایی طرح به دانش‌آموزان شهردار مدرسه و تاحدودی به معاونان آن‌ها ختم شود و آثار گوناگون آن بیش‌تر به ۲۲۰ نفر شهردار مدرسه محدود می‌شود. نکته دیگری که در راستای مطالب مذکور مطرح است این است که به سبب عدم هماهنگی این طرح در

سطح کلان، طبیعتاً در سطح منطقه ورود به مدارس با هماهنگی با مدیر هم‌راه بوده و در مقابل منوط به ارائه خدمات عمرانی و تجهیزاتی به مدرسه است. از این حیث بیش‌تر اهداف طرح تحت تأثیر این امتیازبخشی برای ورود به مدارس قرار می‌گیرد که آثار آن تغییر برنامه‌های آموزشی و تربیتی طرح به سمت‌وسوی رفع نیازهای عمرانی، خدماتی و مالی مدارس است.

با توجه به مطالب می‌توان گفت: برای فائق آمدن به مشکلات مذکور بایستی چارت سازمانی طرح و نحوه هم‌کاری نهاد خانواده، سازمان شهرداری و آموزش و پرورش مطابق مفاد آئین‌نامه طرح برنامه‌ریزی و اجرا شود. اگر از نظر سلسله‌مراتب اداری به وضعیت این سه نهاد مسئول در طرح نگریسته شود، اجرا و هماهنگی این طرح در سطح مدارس منوط به انجام تفاهم‌نامه در سطح معاونت امور اجتماعی شهرداری با رئیس سازمان آموزش و پرورش شهر تهران است تا ابعاد و اهداف طرح مورد تفاهم و بحث قرار گیرد. در سطح پایین‌تر منوط به هماهنگی معاون امور اجتماعی و فرهنگی هر منطقه با رئیس آموزش و پرورش منطقه و نیز هماهنگی مدیر اداره آموزش شهروندی هر منطقه با مدیر مدرسه، مسئول و کارشناس آموزش شهروندی با معلم پرورشی در هر مدرسه است. از طرفی در نهاد خانواده نماینده انجمن اولیا و مربیان نیز در ارتباط با معلم پرورشی و کارشناسان اداره آموزش شهروندی در جریان امور قرار می‌گیرد. از این رو، موفقیت بیش‌تر این طرح در گرو هماهنگی با سازمان آموزش و پرورش و حمایت همه‌جانبه شهردار و معاون امور اجتماعی و فرهنگی است.

منابع

— ابراهیمی، محسن. (۱۳۷۳)، *ارزش‌یابی طرح آزمایشی شهردار مدرسه*، دفتر طرح و برنامه، معاونت امور اجتماعی و فرهنگی شهرداری تهران.

- ابطحی، سیدحسین. (۱۳۷۵)، *بهره‌وری*، تهران: مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی.
- اتکینسون، ری‌نا ال. (۱۳۷۳)، *زمینه روان‌شناسی هیگارد*، ترجمه جمعی از مترجمان، تهران: انتشارت رشد.
- ازکیا، مصطفی، علیرضا دربان آستانه. (۱۳۸۲)، *روش‌های کاربردی تحقیق*، تهران: انتشارات کیهان.
- استافل‌بیم، دانیل ال. (۱۳۸۹)، *درآمدی بر الگوهای ارزش‌یابی*، ترجمه غلامرضا یادگارزاده، آرش بهرامی و کورش پرند، تهران: انتشارت یادواره کتاب.
- اسلومن، مارتین. (۱۳۸۲)، *استراتژی آموزش حرفه‌ای*، ترجمه محمد ضیائی بیگدلی، تهران: نشر سارگل.
- اشتینبرگ، لارنس. (۱۳۸۴)، *نوجوانی*، ترجمه فرهاد ماهر، تهران: انتشارات سازمان ملی جوانان.
- ایکاف، راس. (۱۳۸۳)، *بازآفرینی سازمان*، ترجمه تقی ناصر شریعتی، تهران: سازمان مدیریت صنعتی.
- بازرگان، عباس. (۱۳۸۰)، *ارزش‌یابی آموزشی مفاهیم، الگوها و فرایند عملیاتی*، تهران: انتشارت سمت.
- بولا، اچ. اس. (۱۳۷۵)، *ارزش‌یابی طرح‌ها و برنامه‌های آموزشی برای توسعه*، ترجمه خدایار ابیلی، انتشارات مؤسسه بین‌المللی روش‌های آموزش بزرگ‌سالان.
- پارسافر، رامین. (۱۳۸۷)، «اثربخشی و کارایی سازمانی»، *ماهنامه رفاه*، ش ۹۷.
- پاکدوست، نسرين. (۱۳۷۷)، «بررسی تأثیر اجرای طرح شهردار مدرسه بر رشد اجتماعی نوجوانان سال تحصیلی ۱۳۷۷»، *پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته علوم تربیتی*، دانشگاه آزاد واحد تهران مرکزی.
- پللو، روبر. (۱۳۷۰)، *شهروند و دولت*، ترجمه ابوالفضل قاضی، تهران: انتشارات

دانشگاه تهران.

- پورصادق، ناصر. (۱۳۹۰)، «رویکردهای ارزش‌یابی اثربخشی آموزش»، *مجله تدبیر*، ش ۱۶۰.

- پیران، پرویز. (۱۳۷۳)، «گزارش نهایی طرح ۲۰ (طرح شهردار مدرسه؛ گامی به سوی نهادی کردن مشارکت‌های اجتماعی)»، *کارفرما: دفتر طرح و برنامه معاونت امور اجتماعی و فرهنگی شهرداری تهران*.

- پیران، پرویز. (۱۳۷۶)، «شهر شهروندمدار ۲»، *مجله اطلاعات سیاسی - اقتصادی*، ش ۱۲۱-۱۲۲.

- پیران، پرویز. (۱۳۷۷)، «شهر شهروندمدار ۵ (طرح شهردار مدرسه: پیش به سوی مشارکت‌های اجتماعی در حیطه‌های رسمی)»، *مجله اطلاعات سیاسی - اقتصادی*، ش ۱۳۳ - ۱۳۴.

- پیران، پرویز. (۱۳۷۷)، «شهر شهروندمدار ۴ (طرح شهردار مدرسه: پیش به سوی مشارکت‌های اجتماعی در حیطه‌های رسمی)»، *مجله اطلاعات سیاسی - اقتصادی*، ش ۱۳۱ - ۱۳۲.

- تاجیک اسماعیلی، عزیزالله. (۱۳۹۳)، *مدیریت شهری، آموزش و فرهنگ شهروندی*، تهران: نشر تیسرا.

- دلاور، علی. (۱۳۸۵)، *مبانی نظری و عملی پژوهش در علوم انسانی و اجتماعی*، تهران: نشر رشد.

- رضائیان، علی. (۱۳۸۲)، *مبانی سازمان و مدیریت*، تهران: انتشارات سمت.

- زین‌آبادی، حسن‌رضا و همکاران. (۱۳۸۶)، «دختران و آموزش فنی و حرفه‌ای»، *مجله پژوهش زنان*، دوره ۶، ش ۲.

- سلطانی، ایرج. (۱۳۸۰)، «اثربخشی آموزش در سازمان‌های صنعتی و تولیدی»، *مجله تدبیر*، ش ۱۱۹.

- پورصادق، ناصر. (۱۳۶)، «رویکردهای ارزش‌یابی اثربخشی آموزش»، *مجله تدبیر*، ش ۱۶۰.
- سیف، علی‌اکبر. (۱۳۷۸)، *روش‌های اندازه‌گیری و ارزش‌یابی آموزشی*، تهران: انتشارات آگاه.
- شارون، جوئل. (۱۳۷۹)، *ده پرسش از دیدگاه جامعه‌شناسی*، ترجمه منوچهر صبوری، تهران: نشر نی.
- شرکت توسعه فضاهای فرهنگی. (۱۳۷۴)، طرح اجرایی شهردار مدرسه، جزوه آئین‌نامه طرح، ستاد طرح شهردار مدرسه.
- صالحی، کیوان و همکاران. (۱۳۸۸)، «کاربست رویکرد سیستمی در ارزش‌یابی کیفیت هنرستان‌های فنی و حرفه‌ای»، *فصلنامه نوآوری‌های آموزشی*، ش ۲۹، سال هشتم.
- فتحی و اجارگاه، کورش و طلعت دیبا و اجاری. (۱۳۸۴)، *ارزش‌یابی اثربخشی دوره‌های آموزشی*، تهران: نشر آبیژ.
- فرمینی فراهانی، محسن. (۱۳۸۹)، *تربیت شهروندی*، تهران: نشر آبیژ.
- کردی، مراد. (۱۳۷۴)، «طرح شهردار مدرسه یا مدیریت مشارکت عمومی»، *پایان‌نامه کارشناسی ارشد مدیریت دولتی*، دانشگاه تهران.
- کیامنش، علیرضا. (۱۳۷۷)، *روش‌های ارزش‌یابی آموزشی*، تهران: انتشارات دانشگاه پیام نور.
- گلشن فومنی، محمد رسول. (۱۳۵۷)، *جامعه‌شناسی آموزش و پرورش*، تهران: نشر دوران.
- مولایی، اصغر. (۱۳۹۰)، «ضرورت تمرین عملی آموزه‌های شهروندی به عنوان مکمل آموزش‌های نشری شهروندی»، *سمینار رسانه و آموزش شهروندی*، مؤسسه فرهنگی - هنری تبلور اندیشه نو.

- M. Apple. (1991), *Power and Democracy in School*, Routledge, Publishing Company, New York.
- P. L. Berger. (1997), “Against the current, *prospect* , march.
- P. L. Berger. (1966), *The Social Construction of Reality*, A Treatise in the sociology of knowledge, Harmonds worth, middle sex: penguin.
- C. Ford, F. Beach. (1951), *Patterns of sexual behavior*, New York: Harper and Row.
- J. Hill. (1983), “Early adolescence: A frame work, *Journal of Early Adolescence*, 3.
- Janoski, Thomas (1998), *Citizenship and Civil Society*, Cambridge: Cambridge University Press.
- D. L. Kirk Patrick. (1998), *Evaluating training programs*, Chapters 1, 2 , 7 and 8.
- D. L. Kirk Patrick. (1996), *Evaluating Training Programs: The Four Levels*, Berrett Publishing, New York.
- R. Larson. (1983), “Adolescents’ daily experience with family and friends: Contrasting opportunity systems, *Journal of Marriage and the Family*, 45.
- P. Parviz. (1996), “*School Mayors of Iran: World’s Youngest Mayors Learning Social Participation*, 4th International Congress of Educating Cities as an international model project Chicago.
- J. Potter (2002), *Active Citizenship in Schools*, Kogan page.